

DOLEŽALOVÁ, Antonie: *Mikuláš Teich: Moje století (1918–2018)*

Galén, Praha, 2021, 373 stran

STANISLAV HOLUBEC

Katedra společenských věd, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
České Budějovice – Historický ústav Akademie věd ČR, Praha, Česká republika

e-mail: sholubec@gmail.com

Securitas Imperii 40 (1) 2022:7–?

http:

Není mnoho lidí, kteří se dožijí sta let, a ještě méně je těch, kteří jsou s to i v tak vysokém věku poutavě vyprávět o svém životě. Takovou osobností byl historik hospodářských dějin Mikuláš Teich (23. července 1918 – 16. srpna 2018). Jeho život je vlastně 20. století v kostce. Vyrůstal ve slovenském Ružomberoku v židovské měšťanské rodině a od září 1938 studoval lékařskou fakultu v Praze. Po okupaci českých zemí uprchl do Anglie. V kontextu 2. světové války ho ale více lákala politika a rychle se stal příznivcem a členem exilové Komunistické strany Československa (KSČ). Jeho žádost o vstup do československé armády byla odmítnuta ze zdravotních důvodů. Protože bylo studium lékařství pro cizince obtížně dostupné, vystudoval nakonec chemii, ale více jej zajímaly dějiny přírodních věd. V Anglii se také seznámil a uzavřel manželství s exulantkou z Vídně a studentkou ekonomie Alicí Schwarzovou (19. září 1920 – 12. března 2015).

Mladá rodina se rozhodla po válce pro život v Československu, třebaže Alice neuměla česky. Rozhodující pro ně ale bylo, že se v zemi budoval socialismus. Teich působil od února 1947 na lékařské fakultě Univerzity Karlovy (UK) a na Ústavu chemie UK a jeho žena zakotvila na Pedagogické fakultě UK. Zdá se ale, že byl tehdy spíše stranickým aktivistou než vědcem. Ačkoli zakládal na svém pracovišti v únoru 1948 akční výbor, nedozvídáme se bohužel mnoho o jeho aktivitě v tomto směru.

Tak jako pro mnoho jiných lidí židovského původu a s exilovou minulostí na Západě znamenal i pro Teicha počátek 50. let existenční ohrožení. Sám si o to podle svých slov koledoval, neboť kritizoval poměry ve stranické organizaci na vysoké škole, především necitlivé jednání s lidmi. Ačkoli si během války nepředstavoval, že bude budování socialismu procházka růžovým sadem, pounorové poměry jej hluboce šokovaly. Za svou kritiku a pravděpodobně i kvůli svému podezřelému původu a západní zkušenosti byl na podzim 1952 vyloučen z KSČ, ale naštěstí neskončil ve vězení. Díky známým ve špičkách KSČ mohl i nadále působit v akademickém prostředí, ale přešel do kabinetu dějin vědy na Přírodovědeckou fakultu a o dva roky později do nově založeného Historického ústavu Československé Akademie

věd. V těchto svízelných dobách mu pomohli zejména fyzik a pozdější ministr školství František Kahuda a přední aparátník Bruno Köhler. Bez významu nebylo ani jeho přátelství s nadějným historikem Arnoštem Klímou a pracovní známost s vůdčí osobností tehdejší historiografie Josefem Mackem. Při Teichově záchraně hrálo roli jak to, že se s ním solidarizovali odborníci a funkcionáři pronásledovaní za okupace, tak skutečnost, že se během svého působení v komunistické osvětové organizaci Socialistická akademie po roce 1945 seznámil s několika významnými činiteli, např. zmíněným Františkem Kahudou. Jeho štěstím také bylo, že tehdy právě založený Historický ústav hledal nové zaměstnance.

Na tomto pracovišti Teich zužitkoval svou znalost jazyků (vedle angličtiny, němčiny, francouzštiny a ruštiny hovořil také maďarsky). Podobně mohla své stejně rozsáhlé jazykové znalosti zúročit i Alice, která od vystudované ekonomie přešla k hospodářským dějinám. Od počátku 60. let byli Teichovi velmi aktivní při otevírání oken české vědy na Západ, jak směrem do německojazyčného, tak anglojazyčného prostředí. Jako historik se Teich zabýval zejména dějinami chemie, Královské české společnosti nauk a Janem Evangelistou Purkyněm, ale byl spíše spoluautorem kolektivních syntéz a učebnic, zatímco k vlastní výzkumné monografii se nedostal. V zahraničních kontaktech mu významně pomohl klasik dějin přírodních věd v Číně Joseph Needham (1900–1995), s nímž se Teich poprvé setkal při jeho návštěvě v Československu v roce 1957 a Needham ho pak pozval na konferenci do Anglie v roce 1960.

Invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968 znamenala logicky odchod manželů do ciziny. Vše bylo usnadněno tím, že měli tehdy domluven roční studijní pobyt v USA. Poté zakotvili u Needhama v Cambridge, kde Teichovi nabídli stipendium. Ostatně anglickou emigraci měli Teichovi ulehčeno díky tomu, že velmi snadno získali občanství kvůli svému válečnému pobytu v zemi, a ekonomicky jim pomohl Mikulášův bratr, který se po roce 1945 do Československa z Anglie nevrátil a stal se úspěšným právníkem. Zatímco Alici se podařilo po krátké době získat zaměstnání na univerzitě v Norwichi, Mikuláš byl první desetiletí exilu stipendistou různých programů a trvalé místo dostal až v roce 1978, kdy se stal správcem knihovny jedné z Cambridgeských kolejí. Během této doby se společně s mladším historikem medicíny Royem Porterem (1946–2002) věnoval především editování tematických svazků nakladatelství Cambridge University Press o intelektuálních proudech v různých evropských zemích v 18. a 19. století psaných z historicko-sociologického, nezřídka marxismem inspirovaného pohledu (osvícenství, romantismus, vědecká revoluce, renesance, národní otázka, reformace a průmyslová revoluce). Jednalo se o prestižní syntézy dosavadního poznání a Teichovou zásluhou bylo především to, že zprostředkoval středoevropský kontext anglosaské odborné obci. Kapitoly těchto publikací tvořily většinou studie o jednotlivých zemích k dané problematice, přičemž Teich býval autorem pasáží o českých zemích. Pro editorskou práci ale nemohl příliš rozvíjet vlastní výzkum,

k němuž se dostal až jako senior. Jednalo se o dějiny německého pivovarnictví v procesu industrializace vydané německy ve Vídni v roce 2000.¹ Tři roky před svou smrtí publikoval anglicky práci, ve které se vrátil k problémům vědecké revoluce (nedávno vyšla také česky).² Cambridge University Press se zachovala k mnohaletemu editorovi svých svazků poněkud macešsky, když tuto svou pozdní monografii musel publikovat v okrajovém nakladatelství Open Book Publisher.

Z knihy *Moje století* probleskne i Teichův smutek nad tím, že se vůbec stal historikem, prý se měl raději stát sportovním lékařem. Jestli jej zřetelně něco těšilo, pak to byla skutečnost, že mohl strávit 70. let vedle své ženy Alice. Nedává najevo jakoukoli žárlivost na její úspěchy a konstatuje, že život pro něj bez ní už nemá cenu. Čtenáře mohou zaujmout mnohé kritické postřehy o konzervativní Británii. Např. že tamní univerzity musí strpět sebehoupější manýry soukromých sponzorů. Nebo když je československá historička pozvána k poradě nad odborným projektem do londýnského klubu, nepustí ji k jejímu nemilému překvapení ostražka dovnitř, neboť se jedná o zařízení určené pouze pro gentlemany. A nebo jak československé emigranty šokuje všudypřítomné ohrnování aristokratických nosů nad nižšími třídami.

Knihu *Moje století* netvoří pouze Mikulášovo vyprávění, ale také otázky, komentáře a postřehy historičky hospodářských dějin Antonie Doležalové, která se na rozhovor pečlivě připravila mimo jiné i proto, že její odborný výzkum dějin českého ekonomického myšlení v exilu úzce souvisí s životem Teichových. Díky tomu mohla občas dodávat to, co nalezla v archivu, což bylo pro jejího partnera v rozhovoru někdy překvapivé. Oba historiky spojovalo i působení v Cambridge, kde Doležalová získala trvalé zaměstnání. A shodli se také v rozčarování z české historické vědy v postkomunistickém období. Z rozhovoru jsou znát jejich vzájemné sympatie, ačkoli ne vždy spolu souhlasí.

Je to pochopitelně především vztah ke komunistické zkušenosti. Teich na jedné straně odmítá Stalina (nazývá ho monstrem), stejně jako invazi Varšavského paktu (tu považuje za kontrarevoluci), ale zastává se Lenina a odmítá restauraci kapitalismus po roce 1989. Zajímavé by jistě bylo slyšet jeho hodnocení Gorbačova. Kuriózně ale Teich, tento téměř stoletý marxista, sympatizuje s meziválečným „buržoazním“ Československem, zatímco Doležalová je kritizuje. Svými postoji se Teich v každém případě odlišuje od většiny exulantů, kteří se posunuli na sociálně demokratické, středové nebo dokonce pravicové pozice, nad čímž vyjadřuje překvapení. Pevným ukotvením v marxismu nám připomene v Paříži žijícího Jana Tesaře (nar. 1935), názorově blízkého trockistické levici nebo v americkém exilu žijícího Ivana Svitáka (1925–1994). Nabízela by se otázka, zda měl Teich v Cambridge také nějaké kontakty s britskou komunistickou stranou a jak ji hodnotil?

1 TEICH, Mikuláš: *Bier, Wissenschaft und Wirtschaft in Deutschland 1800–1914. Ein Beitrag zur deutschen Industrialisierungsgeschichte*. Böhlau Verlag, Wien 2000.

2 TEICH, Mikuláš: *Znovuobjevená vědecká revoluce*. Academia, Praha 2020.

Vysloveně roztrpčený je, když popisuje obracení kabátů mnoha českých historiků po roce 1989. Především se jej dotklo chladné přijetí na Historickém ústavu Akademie věd po jejich návratu do Prahy stejně jako to, že mu Česká republika odmítla přiznat občanství. Hluboké antipatie jsou z něj cítit vůči Václavu Havlovi, jenž nejenže po svém zvolení prezidentem odmítl marxismus, ale dokonce označil za prapříčinu krize dnešního světa vznik osvícenství.³ Podobné zklamání z Teicha mluví, když si povzdechl, že časopis *Listy*, jediné periodikum, které z Česka odebíral a jehož redakce přesídlila v polovině 90. let z exilu do Olomouce, přestal po roce 1989 používat podtitul „List socialistické opozice“.

Teichově knize by určitě prospěl jmenný rejstřík, neboť autor ve svém vyprávění skáče z místa na místo, z jednoho období do druhého a mnohé věci si čtenář uvědomí až při opakovaném čtení. Patrně by neškodilo více poznámek pod čarou, tam kde vypravěč odkazuje na nějakou knihu, osobnost nebo událost. Kdo by se chtěl seznámit s životem manželů Teichových systematičtěji, může sáhnout po záznamu jejich vzpomínek vydaných německy v roce 2000.⁴ Knihu *Moje století* je třeba uvítat hlavně proto, že s více než třicetiletým zpožděním přináší do českého prostředí hlas historika, který nezaslouženě nezazněl po roce 1989. Knihu je taktéž třeba chápat jako poctu člověku, jenž si ve svém složitém životě dokázal udržet názorovou konzistenci a víru v lidskou emancipaci.

3 HAVEL, Václav: Projev u příležitosti udělení Medaile svobody, Filadelfie, 4. 7. 1994 – viz http://www.darius.cz/ag_nikola/cl_havel.html (citováno k 13. 4. 2022).

4 TEICHOVÁ, Alice – TEICH, Mikuláš: *Zwischen der kleinen und der großen Welt. Ein gemeinsames Leben im 20. Jahrhundert*. Böhlau Verlag, Wien 2005.